

nikace. Protože je však k této nyní kapitalistické soustavě vykořisťování kolonií potřebí velkých investic a dlouhého vývoje, než se v koloniích vytvoří hojné, koupěschopné obyvatelstvo, bývá dosud i obchod nových států koloniálních s vlastními osadami pravidelně skrovný (Německo mělo s Anglií 20krát větší obchod než se všemi svými osadami.) Osadám poskytuje se značná míra správní i hospodářské samostatnosti, tržební poměry upravují se na podkladě oboustranných výhod (diferenční celní sazby mezi Anglií a Kanadou i Novým Zélandem), organizuje se vystěhovalectví mužů (i žen pro osadníky, aby se nesměšovali s domorodým obyvatelstvem), pečuje se o zřizování poboček obchodních a bankovních, o námořní plavbu a telegrafní spojení, zakládají se školy pro vzdělání kolonistů, kupců a farmářů (v Německu r. 1899 Wilhelmshof u Kasselu), zřizují se koloniální rady jako znalecké orgány při nejvyšších koloniálních úřadech atd. Finančně byly zámořské kolonie pro většinu mateřských zemí evropských (také Francií a Německo) pasivní. Okupace Alžíru stála Francií 5 miliard fr., tolikéž asi stála Anglií válka burská; velice nákladné byly též francouzská výprava do Tonkinu a italská válka s Habeší, takže byly kolonie mnohdy nazývány přepychovým výdajem, jaký si jen bohaté státy mohou dovolit, a bývaly leckde činěny návrhy, aby se mateřská země svých osad přímo vzdala. Výhody kolonií bývaly doposud většinou jen zaopatření vojáků a úředníků, ukojení nároků ctižádostí, usnadněné prosazení vojenských a námořních požadavků v parlamentech.

Dnes pokládá se za cíl politiky koloniální především zjednatí a zabezpečití tuzemské průmyslové výrobě nová odbytiště tovarů a (nyní především) nákupní prameny surovin a potravin, a dále

zjednatí přebytku tuzemského obyvatelstva i kapitálu možnost produktivně a výhodněji než v zemi mateřské se uplatnití hospodářským podnikáním, aniž by tyto pracovní síly a kapitály byly trvale zemi domácí odcizeny.

§ 52. Dějiny novější koloniální politiky.

I. V koloniální državě evropských států nastaly historickým vývojem nesmírné přesuny. Státy evropského jihozápadu, které objevitelskými a dobytelskými výpravami svých příslušníků od počátku nového věku byly zakladateli obrovských osadních říší v Americe, Asii i Africe, ustoupily časem úplně do pozadí.

Španělsku zbyly z jeho dřívější světové říše, jež zahrnovala jižní Ameriku kromě Brazílie, Západní Indii a jižní část severní Ameriky až po Kalifornii, jen část Maroka, zlaté pobřeží africké a ostrůvky v africkém zálivu guinejském; jižní Ameriku ztratilo Španělsko r. 1810, Kubu, Portoriko a Filipíny r. 1898.

Obrovská kdysi asijská říše Portugalska scvrkla se na ostrůvky v indickém archipelu a nepatrná území pevninská, větší državu zachovalo si Portugalsko pouze ve východní a západní Africe. Brazílie stala se r. 1822 samostatným konstitučním císařstvím a r. 1889 federativní republikou.

Holandsko podrželo po ztrátě jižní Afriky zejm. značnou državu v ostrovním moři východoindickém, něco i v západní Indii.

Dnes stojí v popředí koloniálních mocností Anglie a Francie a uplatnily se koloniálními snahami i Německo, Itálie a Belgie, Spojené státy a Japonsko.

Největší koloniální stát, Anglie, počala silnější kolonisaci teprv asi v polou 17. stol., její první osady se však záhy osvobodily od cizího panství (r. 1776 Spojené státy), takže dnešní anglické osady počínají vlastně teprv koncem 18. stol. a většinou zabráním osad původně kolonizovaných jinými národy. V Severní Americe provedli vlastní kolonizační práce angličtí emigranti náboženští a političtí, vlastní osídlení Austrálie dělo se s počátku bez podpory, ba často proti vůli anglické vlády. Francouzská původně Kanada i francouzská část Indie připadly Anglii většinou po válce sedmileté, za válek napoleonských zmocnila se Anglie v 22letém zápase jižní Afriky (osad holandských a portugalských), Ceylonu a jiných osad asijských a stala se první námořní i první obchodní mocí světa. Od polovice 18. stol. počínají boje za upevnění anglického panství ve Východní Indii, kde byli původně dlouho a s velikými oběti činní Portugalci, Holanďané a Francouzi, na obratu 18. a 19. stol. počíná Anglie kolonisovati Australii a Nový Zéland, které sloužily původně dlouho k deportaci zločinců, a současně zajišťuje si Anglie spojení s těmito zeměmi postupným zabíráním na cestě ležících ostrovů a přístavů (již r. 1704 Gibraltar, r. 1807 obsazen Helgoland, r. 1801 Kairo, r. 1814 Malta, r. 1839 Aden, r. 1875 Suez, r. 1878 Cypr, r. 1882 obsazen Egypt, r. 1886 Sokotora atd.).

R. 1877 anektován Transvaal, avšak již r. 1881 uznána po porážce Angličanů Bury jeho nezávislost, po nové, dlouhé a ná-

kladné válce s Bury v l. 1899—1902 spojeny všechny anglické kolonie jihoafrické od Kapska na sever přes Oranje, Transvaal a britskou střední Afriku až po belgické Kongo a Německou Východní Afriku v jedinou říši, r. 1884 založena britská Guinea, r. 1885 Nigéria a roku následujícího Britská Východní Afrika, od níž sahá pak anglické panství po obou stranách Nilu již nepřetržitě až k moři středozezemnímu. Železniční a telegrafní spojení jiho-severoafriické (Kap-Kairo), podnícené a podporované nejprve Cecilím Rhodesem, má být korunou transafrického panství Velké Británie. Ocenivši význam průplavu suezského, otevřeného r. 1869 jakožto podnik vlastně francouzský, zakoupila Anglie r. 1874 od khedíva egyptského 176.000 jeho průplavních akcií za 3,97 mil. liber šterl., jež měly již před válkou hodnotu asi 680 mil. liber a vynášely ročně 30 mil. liber, zajistivši si tak nejrychlejší spojení s Východní Indií, svojí državou západoindickou zajišťuje si pak Anglie atlantský přístup k průplavu panamskému. R. 1899 dohodla se Anglie s Francií o Sudan a r. 1904 o Egypt, Maroko a Suez, r. 1907 s Ruskem o zájmovou sféru v Persii a v Afganistáně. Svým koloniím dopřávala Anglie, vyjímajíc Východní Indií, rozsáhlou míru samostatnosti: Kanadě dána ústava již r. 1799 a navigační akta v leckterých směrech, zvl. r. 1794 ve prospěch Spojených států zmírněna, r. 1901 zřízeny Spojené Státy Australské (Commonwealth of Australia) a r. 1910 Unie Jihoafrická.

Zámořní říše velkobritská páčila se před válkou na 29.76 mil. čtver. km s 374.69 mil. obyvatelů (nejvíce v Americe, pak v Australii, kde se toliko v ostrovním moři sdílí o panství s Francií, Spojenými státy a Japonskem, pak v Africe, kde její država se alespoň rovná francouzské, a konečně v Asii velecenné císařství indické, Ceylon, Straits Settlements s malajskými chráněnými státy v Zadní Indií, a kusy v ostrovním moři a v Číně).

Francie zabrala již r. 1608 Kanadu, r. 1682 Louisianu, měla i Pondichery, Madras a Haíti, ztratila však za války sedmileté a válek napoleonských všechny své osady a teprve dobytím Alžíru r. 1834 počíná nové období její kolonisace. Kolem r. 1871 měla kromě Alžíru, posuzovaného již tehdy za část Francie, osad 537.029 čtver. km se 6½ mil. obyv. (v tropické Africe jako největší osadu Senegambii, faktorie na Zlatém pobřeží a několik ostrovů východoafriických, v Asii Kambodžu a Kočínčinu a zbytečky bývalé říše předoindické, v Oceánii několik souostroví, nejdůležitější Novou Kaledonii, v Americe Guyanu a 4 ostrovy ve

vodách severní a střední Ameriky). Pozbyvši ve válce s Němcem r. 1871 Alsaska a Lotrinska záhy se vzpružila k velkorysým podnikům koloniálním. Východiskem byl Alžír, kde na úrodné půdě odňaté povstalým Kabylům usazení četní vystěhovalci z odstouplého Alsaska-Lotrinska a odkud r. 1881 nabyto Tunisu, staré obchodní cesty z obou těchto zemí Saharou k pobřeží západoafrickému vedly k postupnému pronikání na jih k Nigru a k Togu i k Zlatému pobřeží, r. 1899 dohodou s Anglií zůstaven Francii celý sever vnitřní Afriky až k Čadskému jezeru, r. 1885 připadlo jí celé území od německého Kamerunu k řece Kongu. R. 1896 prohlášen za francouzskou kolonii ostrov Madagaskar, za jehož podmanění vysílala Francie expedice již od dob Ludvíka XIV. Podobných úspěchů dosáhla Francie v tropické Asii a v souostroví jižního moře. V l. 1874 až 1884 nabyta v Zadní Indii území 1½krát většího než země mateřská; navazujíc na starší pokusy kolonizační podrobila si přes protest Číny Tonkin a Anam a spojila je s Kočínčinou v jednotnou indočínskou říši rychle se vzchájející. V jižním moři, kde měla již od dřívějška Novou Kaledonii, anektovala r. 1880 Tahití, jako středisko různých skupin ostrovních, a r. 1886 získala přes odpor Anglie část Nových Hebrid. Octnuvši se se svým záměrem po nepřetržité říši severoafrické od atlantického oceánu až k hornímu Nilu a k Rudému moři v rozporu s Anglií, která výpravě Marchandově, dospěvší od jihu až do Fašody na horním Nilu, hrozila násilnými protiopatřeními, uzavřela Francie r. 1904 s Anglií dohodu, která odklídívši všechny částečně staleté koloniální spory mezi oběma státy poskytla základů pro úzké spojení politické. Francie vzdala se tu starých různých právních nároků na Egypt ve prospěch Anglie, která za to plně uznala panství Francie nad Madagaskarem a přikázala Francii za jistých podmínek Maroko. Odpor Německa vykoupen r. 1909 odstoupením částí francouzského Konga, zjednáující německému Kamerunu přímé spojení s veletokem konžským.

Celá koloniální říše francouzská čítala r. 1910 10·55 mil. čtver. km plochy a asi 55 mil. obyv., z toho 9·66 mil. čtver. km se 7·75 mil. duší v Africe a 0·8 mil. čtver. km se 17·27 mil. obyv. v Asii.

Rusko od Moskvy jako lavina rostouc obsadilo nejen celou východní polovici Evropy, nýbrž — jako byli námořníci a kupci tvůrci zámořských kolonií států západoevropských — tak Rusko svými obchodníky s kožešinami a dobrodružnými hordami ko-

záckými jakožto svými pionýry zabíralo postupně celou severní a střední Asii. R. 1581 překročen poprvé Urál a v málo letech prozkoumána severní Sibiř až k Obu a Irtyši; založena časem města Tobolsk, Tomsk, Krasnojarsk, Jakutsk a Ačinsk, kolem poloviny 17. stol. dospěno až k Bajkalskému jezeru, založen Nerčinsk a stanice na horním Amuru. Koncem 17. stol. předsevzaty první kroky k osídlení Sibíře sedláky z permské gubernie, k jejichž ochraně zřizována porůznu opevněná místa. Již tehdy počalo též osazování zločinců, lidí politicky nepohodlných a válečných zajatců na různých místech Sibíře a Kamčatky, podmaněné v l. 1696—1706. Petr Veliký podnikl první výpravy do střední Asie a dal pátratí Dánem Beringem po námořní cestě z Asie do Ameriky, což vedlo r. 1728 k objevení úžiny Beringovy. Ruské panství zasáhlo až do Ameriky a vliv ruský rozšířil se do r. 1811 znenáhla až do španělské tehdy Kalifornie, pro odpor Unie vzdalo se však Rusko expanse americké (i Aljaška r. 1867 prodána Unii za 7·2 mil. dol.) a s tím větším úsilím obrátilo se k rozšiřování državy asijské. R. 1813 odňato Persii Baku se zřídly petrolejovými a r. 1828 Erivan a Nachičevan, v polou 19. století podmaněny horské kmeny kavkazské a zabrán levý břeh Amuru až k ústí, v střední Asii pokročeno přes Taškend, Samarkand, Bucharu a Merv i konečně přes vasalskou Chivu až k hranicím Persie, Afganistanu, Pamiru a Číny, zbudovány dráhy středoasijská a sibiřská, pro niž r. 1896 Čína povolila Rusku stavbu tratí severním Mandžurskem a z Charbinu až k čínskému moři a která r. 1901 dokončena. Na Amuru založeny kozácké osady a v jižní Sibíři osazeno několik milionů ruských sedláků, po nešťastné válce s Japonskem Rusko v míru portsmouthském (v Sev. Americe) vzdalo se však r. 1905 Korey, Liautungu a jižní polovice Sachalinu a vyklidilo Mandžursko. Již r. 1907 zajistilo si však zase dohodou s Anglií vliv v severní Persii, kdežto jih Persie a Afganistan vyhrazeny zájmové sféře anglické, koncem r. 1910 dohodlo se s Německem o stavbě bagdadské dráhy a jejím připojení k ruské síti železniční.

V 19. stol. vstoupily mezi koloniální státy Americká Unie, Německo, Itálie a asijský Japan. Již r. 1803 odkoupila Unie, jejíž západní hranicí byl tehdy tok Mississippi, od Napoleona I. za 15 mil. dol. obrovský komplex zemí, zvaný tehdy Louisianou, a v r. 1819 od Španělska za 6½ mil. dol. Floridu a všeliké jeho nároky na Texas a Kalifornii. Dne 2. prosince 1823 president James Monroe v svém poselství ke kongresu vyslovil jako zá-

sadu, »že americké pevniny následkem svobodné a nezávislé státní formy, kterou přijaly a udržeti hodlají, nesmějí býti od nynějška již pokládány za předmět pro budoucí kolonizační záměry některé mocnosti evropské«, kterážto »doktrina Monroeova« bývá též prostě formulována slovy »Amerika Američanům«. Unie sama po úspěšné válce s Mexikem přivtělila si r. 1845 Texas a r. 1846 obsadila Kalifornii. Téhož roku smlouvou s Anglií určen jakožto hranice pro expansi mezi Anglií a Uníí 49. stupeň severní šířky, čímž zajištěno Uníí celé obrovské území západoamerické. Koupí Aljašky, podceňované tehdy země kožešinové, r. 1867 od Ruska získala Unie pozdější vydatná ložiska zlata. Bohaté úrody tabáku a cukrové třtiny na Kubě a Portoriku lákaly odedávna žádostivost amerických spekulantů, kteří se opětovně pokoušeli přiměti vládu, aby od Španělska jeho západoindické državy zakoupila. Pro odpor amerických interesentů cukerních došlo však r. 1891 jen ke smlouvě, již se americkému zboží poskytovala na Kubě bezcelnost nebo úlevy celní, zatím co proti jiným státům byla kubská cla zvýšena. Úpadek francouzské společnosti pro průplav panamský a záměr americký provéstí průplav jakožto vlastní podnik Unie byly Americké Uníí pohnutkou hledati pro budoucí průplav lodní opory v Atlantickém i Tichém oceáně. R. 1897 anektovány ostrovy havaiské, roku následujícího po úspěšné válce se Španělskem obdržela Unie Portorico a Filipíny a Kuba se stala samostatnou pod americkým protektorátem, r. 1903 Panama odtrhnuvši se od dosavadní republiky kolumbijské a prohlásivši se za stát samostatný, propůjčila Uníí všechna výsostná práva nad průplavem samým i nad pásem 8 km zšíří po obou stranách tratě průplavní. Uníí patří též ostrov Guam v Tichém oceáně a ostrovy samojské, v r. 1916 koupila Unie tři dánské ostrovy západoindické (Antilly) a vměšovala se i do záležitostí afrických (Liberie, Maroko, Kongo).

Itálie hned po sjednocení říše, v upomínce na někdejší světovládu Říma, zakoupila r. 1870 kus země na africkém pobřeží Rudého moře, po měnlivých osudech jejích koloniálních výprav do severovýchodní Afriky a zejm. po porážce u Aduy r. 1896 zbyly jí tam pobřežní kolonie Erythraea a úzké pobřeží somalské u indického oceánu. Za to získala však Itálie po válce s Tureckem r. 1912 Tripolisu (1.1 mil. čtver. km s 723.000 obyv.), přezvaného Libyí. Celková rozloha italské koloniální državy v Africe činila před válkou 1.58 mil. čtver. km s 1.13 mil. obyv.

V letech 1880. pojal belgický král Leopold II. úmysl zmocnit se pro Belgii nesmírného, tehdy právě objeveného území řeky K o n g a v Africe, arci měla nová tato kolonie býti tak neutralisována jako Belgie sama. Konžský stát s podporou africké konžské komise byl »mezinárodní africkou společností« skutečně založen a po mezinárodní konžské konferenci v Berlíně r. 1884 za suverénní uznán (toliko Francie vyhradila si pro Kongo právo předkupní, jaké měla odedávna již Anglie pro kolonie holandské a portugalské). R. 1885 přijal král Leopold II. titul suveréna konžského a závětí z r. 1889 odkázal svá práva na Kongo belgickému státu, jehož kolonií se pak konžský stát (2.36 mil. čtver. km s 15 mil. obyv.) definitivně stal r. 1908.

V 18. stol. také R a k o u s k o zabývalo se záměry koloniálními; r. 1722 založena východoindická společnost v Ostende, jež však brzy rozpuštěna k naléhání Anglie a Holandska za jejich přivolení k pragmatické sankci Karla VI., r. 1788 Marie Terezie schválila zabrání nikobarských ostrovů námořníky rakouskými.

V N ě m e c k u po ztrátě prostředkovatelského obchodu s Indii přes Egypt do severní Evropy objevením námořní cesty do Východní Indie zúčastnila se na severu města hansovní a na jihu veliké obchodní domy Fuggerů a Welserů španělských a portugalských podniků v nově objevené Americe; vysílaly do nich na vlastní účet lodí, zřizovaly tam faktorie obchodní, smlouvou se Španělskem nabyly i práva ke kolonizační území macaraibského na severovýchodním břehu jižní Ameriky, jež bylo však později Španělskem prohlášeno za neplatné. Při politické roztříštěnosti v nesčetné bezmocné státečky samy přístavy severního Německa i obchod jejich upadly v ruce Holanďanů, Dánů, Švédů, Poláků a Rusů, cesta mezi mořem baltickým a severním závisela na libovůli Dánů a její používání muselo býti vykoupeno clem sundským. Teprv »velký kurfiřt« Friedrich Vilém (1640—1688), pravý zakladatel pruského státu, zmocnil se Zadních Pomořan a Rujany, pokusil se též o podnik koloniální na zlatém pobřeží africkém i založením společnosti guinejské, za jeho nástupce Friedricha III. skončily však pokusy nezdarem, západoindická osadní společnost rozpuštěna, majetek pruský v západní Africe prodán r. 1717 Holandsku. Za krále Friedricha II. zřízena r. 1792 společnost pro námořní obchod, která se až do nejnovějších dob udržela, arci předem jakožto státní ústav úvěrní.

Po neúspěchu nových pokusů v l. 1840 — Friedrich List

tehdy doporučoval Němcům místo Ameriky za přirozený kolonizační obvod Uhry a dolní Podunají — Bismarck v nové říši německé, především z ohledu na Anglii i Francii, dlouho zamítal veškeré návrhy na kolonizační působnost Německa. Teprv r. 1884 a 1885 získal pro Německo jihozápadní Afriku, Togo a Kamerun, zajistil proti Anglii a Francii území západoafrická, dávno již zabraná kupci hamburskými a brémskými, schválil okupaci volných částí Nové Guinee, převzal protektorát nad Witu (jež potom r. 1890 vyměněno s Anglií za Helgoland), získal Marshallské ostrovy a zajistil ochranu německé společnosti pro východní Afriku, jež r. 1890 převzata do správy říšské. R. 1898 získalo Německo pachtem Kiaučou ve východní Asii a do r. 1900 koupeny i Karolíny a Mariany (mimo Guam) a částí ostrovů samojských.

Před válkou světovou mělo Německo osadní říši v rozsahu 2·91 mil. čtver. km s asi 16 mil. obyv. (z čehož jen asi 25.000 bílé pleť), nejvíc v Africe; úhrnný obchod jeho kolonií činil posléze 435·44 mil. M, z toho africké osady 211·71 mil., Kiaučou 195·44 mil. M), méně než německý obchod s Dánskem a daleko méně než s Belgií a Švýcarskem, koloniální država stála Německo asi dvě miliardy M, hrazených dílem příspěvky říšskými, dílem půjčkami samých kolonií.

Za války obsadili hned r. 1914 Angličané a Francouzi Togo a hlavní město Kamerunu, Angličané Samou, Německou Novou Guineu a Bismarckovo souostroví, v následujících letech přešly i ostatní německé osady v Africe v moc čtyřdohody, J a p o n s k o, které vítěznými válkami s Čínou a Ruskem dobylo Korey, ostrova Formosy a jižního Sachalinu a částí čínské provincie Kvantungu i ostrovů Vulkánských (celkem 291.266 čtver. km s 19.7 mil. obyv.), obsadilo za války německé Mariany, Palau, Karolíny a ostrovy Marshallské a dobylo Kiaučou.

§ 53. Koloniální politika podle mírových smluv.

I. Mírové smlouvy uzavřené po světové válce, zejm. ovšem mírová smlouva s Německem, uzavřená ve Versailles dne 28. června 1919, má základní význam i pro koloniální poměry a pro osadní politiku států evropských.

Především uznávají se v ní anglické samosprávné osady Kanada, Australie, Jihoafrická Unie, Nový Zéland a Indie za samostatné subjekty práva mezinárodního, ovšem v rámci britské říše.